

Recenzja osiągnięcia naukowego w rozprawie habilitacyjnej pt. *Kapitał kariery ludzi młodych* oraz istotnej aktywności naukowej dr Elżbiety Turskiej.

Dr Elżbieta Turska jest magistrem psychologii uzyskanym w 1981 r. na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Rostowskiego oraz doktorem nauk humanistycznych w zakresie psychologii – uzyskanym w 2000 r. na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jeśli chodzi o pracę zawodową, pracowała ona, jako asystent a później adiunkt na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, gdzie pracuje również i obecnie. Ma również doświadczenie w pracy zawodowej, jako wykwalifikowany nauczyciel oraz psycholog – pracujący w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej.

1. Ocena rozprawy habilitacyjnej

Jako rozprawę habilitacyjną Habilitantka wskazała monografię *Kapitał kariery ludzi młodych. Uwarunkowania i konsekwencje, Katowice 2014*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, ss. 279. Jej Recenzentem wydawniczym jest prof. Augustin Bańka. Monografia ta ma profil teoretyczno-empiryczny i stosowanie do tego składa się ona z dwóch części merytorycznych, poprzedzonych Wprowadzeniem i zakończonych podsumowującym Zakończeniem. Jej zawartość treściowa uzupełniona jest Aneksem, który zawiera tabele czynników analiz statystycznych uzyskanych przez Autorkę, jako rezultat jej własnych badań empirycznych. Na 20-tu stronach zawarta jest obszerna Bibliografia z literatury przedmiotu oraz Raportów z badań, z których Habilitantka korzystała w swojej monografii.

W nieco zbyt skrótowo ujętym Wprowadzaniu, Autorka zawarła wszystkie konieczne elementy informujące, o czym będzie traktowała jej rozprawa. Zarysowany jest dobrze zakres problematyki rozprawy będący obszarem interdyscyplinarnym. Zostały w nim również postawione w sposób trafny i nowatorski pytanie badawcze, na które uzyskanie odpowiedzi zostało określone jako główny cel rozprawy. Szkoda, że Autorka przy tej okazji nie powiedziała, że właśnie tak sformułowane pytanie z jednej strony artykułuje sam problem rozprawy, zaś cel jest zawsze wtórny wobec postawionego problemu. We Wprowadzeniu –

Wstępie zabrakło też tak zwanej przysłowiowej „kropki nad i” – bodaj krótkiej metarefleksji typu samooceny Autorki, jakie zamierzenia udało jej się zrealizować, a których nie uzyskała w sposób satysfakcjonujący.

1.1. Ocena części „teoretycznej”

Część pierwsza rozprawy, która może zostać nazwana – teoretyczną, przedstawia kluczowe kwestie, które – zdaniem Autorki – wchodzi w zakres problematyki kapitału kariery. Część ta składa się z pięciu rozdziałów merytorycznych, w których Autorka szeroko przedstawiła, na podstawie trafnie przeprowadzonej selekcji literatury przedmiotu, podstawowe pojęcia teoretyczne i koncepcje systemowe oraz stosowne do nich wyniki badań empirycznych. Stanowią one spójną logicznie i ujętą syntetycznie charakterystykę problematyki będącej szerokim spektrum dotyczącego związku terminów teoretycznych do empirycznych (relacje z badaniami empirycznymi) odnośnie takich zagadnień jak: wybory zawodowe i karierowe oraz ich modele; koncepcje kapitału kariery, jej różne ujęcia teoretyczne oraz rodzaje kapitału kariery; gromadzenie kapitału kariery, jako celowa aktywność jednostki; czynniki wewnętrzne i zewnętrzne w procesie wyboru zawodu; przejście młodzieży z edukacji na rynek pracy.

Moje uwagi formalne dotyczą najpierw struktury wewnętrznej poszczególnych rozdziałów. I tak, Rozdział 1 powinien mieć wyraźnie dwie części tytułowe (paragrafy) oraz tytuł ogólny. Podobne uwagi dotyczą Rozdziału 3. Analogicznie Rozdział 2 ma wyraźnie strukturę czteroczęściową, brak zaś jest w nim rozdziału ogólnego. Rozdział 4 ma prawidłową strukturę formalną: tytuł ogólny rozdziału, krótki wstęp merytoryczny do rozdziału; cztery kolejne części merytoryczne (paragrafy). Rozdział 5 jest zdecydowanie za krótki.

Autorka rozpoczęła swoją część teoretyczną od zwięzłego omówienia zarówno specyfiki zawodowych i karierowych wyborów jednostki jak i nowych modeli kariery (Rozdział 1). Omówienie to uważam zasadniczo za prawidłowe, jeśli chodzi o podstawową literaturę przedmiotu. Szkoda tylko, że Autorka nie dotarła do opracowań Cz. Walesy (Walesa, 2005, 2011) na temat decyzji życiowo doniosłych, do których należą kwalifikacje oraz wybór zawodu.

Za nowatorstwo koncepcyjne tego rozdziału uważam natomiast wprowadzenie terminu *wybór kariery*. Jednak Autorka nie wyartykułowała wyraźnie, że pojęcie to jest jej własnym pojęciem. Za oryginalne i płodne naukowo uważam również w tym rozdziale zaakcentowanie porównawcze indywidualnej kariery do tzw. akcji Ja (patrz: Lantheler i Zugmann, 2000).

Uchybieniem formalnym w tym rozdziale jest brak nie tylko numeru, ale również i tytułu rysunku – schematu przedstawianego na s. 21, który nie jest też zapowiedziany w tekście.

Rozdział 2 poświęcony jest koncepcjom głównego pojęcia tytułowego dla rozprawy *kapitał kariery*. Pojęcie to zostało zaczerpnięte z ekonomii, gdzie *kapitał* oznacza jeden z trzech głównych czynników produkcji. Wnioskowanie, które jest podstawą wprowadzenia tego pojęcia, jako *kapitał kariery* na grunt interdyscyplinarny, w tym m.in. do psychologii – jest oparte na schemacie myślenia przez analogię. Śledząc po tej linii zawartość treściową całego rozdziału, należy uznać, że wysiłki intelektualne Autorki są twórcze i wnoszące wkład do wiedzy psychologicznej. Po nakreśleniu spójnych ram pojęciowych z punktu widzenia różnych ujęć teoretycznych, Autorka zaproponowała ciekawą poznawczo charakterystykę typów desygnatów *kapitału kariery*: kapitał edukacyjny, kapitał doświadczenia zawodowego, kapitał przedsiębiorczości, kapitał językowy. Nasuwa się tutaj kwestia natury dyskusyjnej: co jest podstawą systematyzacji takich lub innych typów desygnatów tego pojęcia?

Na szczególne podkreślenie zasługuje wkład Autorki w analizę kapitału przedsiębiorczości studenckiej przez ich działalność proaktywną, co zwiększa szansę na ich zatrudnienie na rynku pracy.

Zastrzeżenia w tym rozdziale (jak również w innych) budzi to, że Autorka w niektórych wypowiedziach posługuje się literaturą z tzw. drugiej ręki. Przykładami mogą być na stronach: 25, 54, 93, 99. Z jednej strony pozytywne jest uczciwe przyznanie się, że Autorka nie korzystała z oryginalnej pozycji, na którą się powołuje, lecz z drugiej strony należy wyrazić ubolewanie, że nie dotarła ona do pozycji takich klasyków jak Holland czy Rokeach – na poziomie rozprawy habilitacyjnej z problematyki, w której autorzy ci uznawani są jako podstawowi.

Z kolei w Rozdziale 3 Autorka zaproponowała bardzo płodną heurystycznie interpretację psychologiczną gromadzenia kapitału kariery jako rodzaju aktywności celowej młodego człowieka przygotowującego się do przejścia ze środowiska nauki szkolnej (włącznie ze studiami wyższymi) do realnego środowiska rynku pracy. Na podkreślenie zasługuje również to, że Autorka w sposób oryginalny dokonała w tym rozdziale integracji koncepcji teoretycznej autorów polskich (T. Tomaszewskiego, A. Bańki oraz Z. Zaleskiego, Z. Ratajczak, J. Kozielskiego i innych) ujmujących zachowania celowe. Szkoda jednak, że nie sięgnęła do koncepcji Tolman oraz Kelly'ego, które inspirowały ich poglądy. Nie umniejsza to jednak osiągnięć samej Autorki w dokonywaniu integracji koncepcji naukowych dla własnych potrzeb badawczych.

Z innych uwag krytycznych zauważonych w pracy to użycie niepoprawnie logicznie terminu *przetwarzanie informacji* (s.80). Poprawne, natomiast można mówić, co właśnie robi Autorka, o porządkowaniu informacji. Niepoprawność logiczna wyrażenia *przetwarzanie informacji* wynika głównie z tego, że informacji nie można już przetwarzać, gdyż jest ona kresem procesu przepływu w kanale komunikacyjnym (Biela, 1978, 2011).

Rozdział 4 dotyczy roli czynników wewnętrznych i zewnętrznych w procesie wyboru zawodu i planowanie kariery. Autorka przedstawiła w nim na podstawie bardzo dobrze rozeznanej literatury przedmiotu takie czynniki jak:

- cechy rodziny pochodzenia;
- uwarunkowania osobowościowe;
- wartość pracy i wartości zawodowe;
- indywidualny styl aktywności.

Za bardzo cenną w tym rozdziale uważam przeprowadzoną przez Autorkę charakterystykę celów i sposobów działania osób o przedziałowym i punktowym stylu aktywności, dla których podstawą analityczną są prace G. Wieczorkowskiej – Siarkiewicz.

Część „teoretyczną” zamyka Rozdział 5, w którym Autorka zasygnalizowała w sposób skrótowy (zanadto skrótowy) psychologiczne kwestie związane z przechodzeniem młodzieży kończącej szkołę ponadgimnazjalną (średnią lub wyższą) do realiów rynku pracy. Jest to okres rozwojowy od 18 do 21 lat – zwany wchodzeniem w dorosłość. Szkoda, że rozdział ten został potraktowany jako jedynie sygnałny – zamiast bardziej wnikliwie omówić aspekty rozwojowe tego okresu życia.

1.2. Ocena metodologiczno – empirycznej części rozprawy

Druga część rozprawy składa się z siedmiu rozdziałów, z których pierwszy z nich (Rozdział 1) ma charakter metodologiczny, zaś pozostałe rozdziały (Rozdział 2 – 7) stanowią wyniki analizy uzyskanych przez Autorkę wyników badań własnych Autorki nad kapitałem kariery ludzi młodych.

W Rozdziale 1 Autorka przedstawiła najpierw sama założenia teoretyczne, które stanowią *datum questionis* dla postawionych przez nią pytań badawczych. Uważam, że pytania te są trafnie i zasadnie postawione w oparciu o dobrze wyselekcjonowaną literaturę przedmiotu. Osiągnięciem teoretycznym Autorki jest własne opracowanie modelu związków pomiędzy uwarunkowaniami i konsekwencjami kapitału kariery młodych ludzi wchodzących na rynek pracy (patrz: Schemat 1 – na s.127).

Uchybieniem formalnym jest, że Autorka postawionych przez siebie pytań badawczych nie interpretuje nigdzie w sposób wyraźny, jako artykulacji problemów badawczych rozprawy. Nie dostrzegłem, żeby w ogóle posługiwała się pojęciem *problem badawczy*. Tymczasem J. Dewey w swojej monografii *Jak myślimy* (która zapoczątkowała eksperymentalną psychologię myślenia) wyodrębniając 5-fazową strukturę myślenia ukierunkowanego – jako dwie pierwsze formy wyróżnia: 1. Odczucie trudności; 2. Sformułowanie problemu. Autorka rozprawy ignoruje ten bardzo ważny metodologiczny fakt.

Nie mam natomiast żadnych zastrzeżeń co do sformułowanych pytań badawczych ani hipotez opartych na tych pytaniach (wraz z ich uzasadnieniem teoretycznym). Świadczy to o dobrze ugruntowanym warsztacie metodologicznym Autorki.

Autorka dobrała również trafnie metody operacjonalizacji kontrolowanych oraz niezależnych zmiennych. Są to zarówno metody standardowe mające polskie adaptacje jak i metoda własnej konstrukcji obejmująca sześć następujących aspektów:

- rozpoznawanie wielkości zgromadzonych zasobów kapitału kariery;
- rozpoznanie oczekiwań wobec rynku pracy;
- diagnoza poziomu zaangażowania związanego z przygotowaniem się do wejścia na rynek pracy;
- diagnozowanie poziomu zadowolenia z własnego przystosowania do wejścia na rynek pracy;
- zgromadzenie danych osobowych respondentów.

Skoncentrowanie narzędzi do badań stanowi wartość samą w sobie, jako tzw. wartość dodaną w badaniach wejście polskiej młodzieży na rynek pracy.

Ostatnia część tego rozdziału informuje w sposób zwięzły, lecz wyczerpujący na temat procedury badawczej oraz badanych osób.

Pozostałe rozdziały części metodologiczno-empirycznej poświęcone są analizie oraz syntezie wykonanych przez Autorkę wyników badań empirycznych nad kapitałem studentów. Tak, więc Rozdziały 2-5 informują o wynikach badania poszczególnych rodzajach kapitału: edukacyjnego, doświadczenia zawodowego, przedsiębiorczości studenckiej, kapitału językowego. W każdym z tych rozdziałów Autorka przeprowadza analizy biorąc pod uwagę te same zmienne niezależne (objasniające), zaś zmienną zależną (objasnianą) są rozróżniane przez nią rodzaje kapitału studenckiego. Od strony struktury metodologicznej analizy te są przeprowadzone poprawnie, zaś uzyskane wyniki są nie tylko interesujące poznawczo, lecz również mają walory aplikacyjne. W interpretacji tych wyników Autorka również powołuje się w sposób trafny na literaturę przedmiotu. Wyniki analizy statystycznej zostały

przedstawione poprawnie. Mój jedyny niepokój bierze się jednak z dokładnej analizy tabel zamieszczonych w Aneksie, gdzie Autorka wskazuje na średnie rangi. Stąd się one pojawiają? Przecież w pomiarze zmiennych niezależnych posługiwano się skalami mocniejszymi od rangowej. Samo wyrażenie „średnia rangowa” może sugerować, że obliczono jakieś średnie, czy arytmetyczne? Na skali rangowej nie można dokonać operacji dodawania i dzielenia, co praktycznie uniemożliwia ustalenie średnich rang. W tej sytuacji można jedynie stosować takie miary tendencji centralnej jak modalna, czy mediana, co faktycznie Autorka robi. Skąd, więc to „zgmawianie” dotyczące średnich rang?

Rozdział 6 rozprawy ujmuje uwarunkowania i konsekwencje analizowanych czynników podmiotowych oraz osobowych w rozwoju poszczególnych rodzajów kapitału kariery studentów wyższych uczelni. W nawiązaniu do literatury przedmiotu Autorka wskazuje na rolę tych czynników w „gromadzeniu” tego kapitału tak bardzo potrzebnego studentom, gdy znajdują się na realnym rynku pracy po ukończeniu studiów.

Rozdział 7 stanowi rodzaj metodologiczno-empirycznego „zwieńczenia” rozprawy, gdzie Autorka zaproponowała teoretyczno-empiryczną syntezę uzyskanych przez siebie wyników badań empirycznych nad kapitałem kariery badanych przez siebie studentów. Synteza ta została oparta na zastosowaniu analizy ścieżek pozwalających na przedstawienie bezpośrednich efektów zmiennych egzogenicznych modelu dla zgromadzonych przez badanych kapitałów kariery oraz bezpośrednio i pośrednio efekty tych zmiennych dla dalszych zamierzeń zawodowych badanych osób. W ten sposób Autorka uzyskała całościowy schemat istotnych efektów bezpośrednich zmiennych endogenicznych (Schemat 2) oraz trzy schematy dla wyróżnionych przez siebie rodzajów kapitału. Autorka odniosła wyniki swoich analiz opartych na modelu równań strukturalnych do istniejących wyników badań znanych w literaturze przedmiotu. Jednak dyskusja w Rozdziale 7 jest zbyt lakoniczna, żeby można ją było uznać za wystarczającą interpretację psychologiczną uzyskanych przez Autorkę wyników badań empirycznych. Koncepcja teoretyczna winna, moim zdaniem, zostać dopiero dopracowana na bazie uzyskanego materiału empirycznego oraz przeprowadzonych analiz statystycznych. W aktualnym kształcie *Część druga* rozprawy ma wydźwięk zbyt empirycystyczny, gdzie interpretacja psychologiczna jest mało pogłębiona koncepcyjnie.

Zakończenie rozprawy, choć zanadto skrótowe, jednak zadowalająco syntetyzuje zarówno część teoretyczną jak i metodologiczno-empiryczną monografii: - w kontekście doboru dobranych pozycji z literatury przedmiotu. Wartość dodaną stanowią w nim propozycje pytań badawczych dla dobrych prac naukowych nad kapitałem kariery.

1.3. Ocena końcowa osiągnięcia naukowego rozprawy habilitacyjnej

Biorąc pod uwagę przedstawione w tej części recenzji walory naukowe oraz usterki merytoryczne i warsztatowo – metodologiczne ocenianej rozprawy habilitacyjnej stwierdzam, że monografia *Kapitał kariery ludzi młodych. Uwarunkowania i konsekwencje* spełnia ustawowe warunki kwalifikujące jej Autorkę do uzyskanie stopnia naukowego doktora habilitowanego w dyscyplinie psychologia. Wnosi ona istotny wkład do rozwoju psychologii, a zwłaszcza w specjalności psychologia organizacji i zarządzania – przez rozwinięcie badań psychologicznych nad uwarunkowaniami i konsekwencjami psychologicznymi rozwoju kapitału kariery ludzi młodych.

2. Ocena istotnej aktywności naukowej Habilitantki

Od strony liczbowej dorobek publikacji Habilitantki jest niestety dość przeciętny. Obejmuje on ogółem 44 publikacji, z czego 13 jest współautorskich. Trzy z nich są autorskimi monografiami naukowymi, co należy uznać za fakt znaczący dla przewodu habilitacyjnego. Jeśli chodzi o artykuły naukowe, to właśnie ten sektor publikacji jest liczbowo najskromniejszy. Obejmuje on łącznie sześć artykułów, z czego tylko jeden z nich został opublikowany w czasopiśmie o zasięgu międzynarodowym (*Journal of Business Ethics*), za to pięć pozostałych – są opublikowane w czasopismach o zasięgu ogólnopolskim (*Czasopismo Psychologiczne, Chowanna*) – co, również zasługuje na podkreślenie.

Jak przedstawia się moja ocena zawartości merytorycznej publikacji Habilitantki? I jak na tym tle przedstawia się ocena aktywności naukowej Habilitantki w świetle wymogów ustawowych kwalifikujących ją do dalszego kontynuowania jej przewodu habilitacyjnego?

Na podstawie przeglądu udostępnionych w toku przewodu publikacji Habilitantki mogę stwierdzić, iż:

1. Habilitantka podejmuje trafne problemy badawcze mieszczące się zasadniczo w obszarze psychologii pracy, organizacji i zarządzania zasobami kariery.
2. Problemy te należą do podstawowych kwestii zarówno w zakresie badań podstawowych psychologii jak i psychologii stosowanej
3. Warte jest przy tym podkreślenie, że Autorka w sposób oryginalny dokonała rozwinięcia badań psychologicznych nad rozwojem kapitału kariery ludzi młodych – dokonując własnej próby syntezy teoretycznej nurtów badań znanych w literaturze polskiej: a) opartych na koncepcji kapitału kariery A. Bańki, oraz b) na podejściu typologicznym zaproponowanym

przez G. Wieczorkowską-Klarkowską (osoby o przedziałowym albo punktowym stylu aktywności).

4. Publikację naukową Habilitantki cechuje:

- oryginalność w proponowaniu nowych pojęć w psychologii, które zostały zapożyczone na zasadzie myślenia przez analogię od innych autorów (nawet spoza psychologii);
- ścisłość w proponowanej operacjonalizacji wprowadzonych pojęć;
- dobre opracowanie warsztatu naukowego psychologii empirycznej zarówno w planowaniu swoich badań jak i przeprowadzeniu analizy uzyskanych wyników badań;
- poziom proponowanych w nich interpretacji psychologicznych jest ciekawy poznawczo, lecz jednak za mało ugruntowany koncepcyjnie.

Publikacje naukowe Habilitantki można niewątpliwie uznać za wnoszące istotny wkład w rozwój psychologii pracy i organizacji i jako takie spełniają ustawowe wymogi stawiane kandydatom do stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie psychologia.

Aktywność naukową Habilitantki można uznać za istotną z punktu widzenia kryteriów stawianych kandydatom do stopnia doktora habilitacyjnego w psychologii. Ma ona na swoim koncie czynny udział w 20 konferencjach ogólnopolskich oraz 11 międzynarodowych (ich wykaz zawarty w Załączniku 4 – jest bogaty). Bierze również znaczący udział w projektach badawczych oraz aktywnie uczestniczy w pracach towarzystw naukowych. Jest m.in. członkiem-założycielem Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Organizacji oraz Polskiego Stowarzyszenia Psychologów Praktyków.

Pod jej kierunkiem zostało obronionych ponad 100 prac magisterskich oraz ponad 200 prac dyplomowych na studiach podyplomowych.

3. Wnioski końcowe

Uwzględniając uwagi recenzyjne dotyczące osiągnięć rozprawy habilitacyjnej oraz innych osiągnięć naukowych Habilitantki stwierdzam, że spełniają one ustawowe wymogi stawiane kandydatom starającym się o uzyskanie stopnia naukowego doktora habilitowanego w dyscyplinie psychologia. W związku z tym stawiam wniosek o zakwalifikowanie dr Elżbiety Turskiej do dalszych etapów jej przewodu habilitacyjnego.

